

OSMANLI SON DÖNEMİ HADİS MÜELLİFLERİNDEN ERMENEKLI SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN HAYATI

ONE OF THE HADITH AUTHORS OF THE OTTOMAN EMPIRE'S LATE PERIOD:
ERMENEKLI SULEYMAN SIRRI EFENDI'S LIFE

MUSTAFA ORAL

ARŞ. GÖR., KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ,
İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ, TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
mustafaoral@kmu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-6026-0475>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
16 Temmuz / July 2018

Kabul Tarihi / Accepted
23 Aralık / December 2018

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Oral, Mustafa, "Osmanlı Son Dönemi Hadis Müelliflerinden Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin Hayatı [One of the Hadith Authors of the Ottoman Empire's Late Period: Ermenekli Suleyman Sirri Efendi's Life]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology, 5/9(Aralık/December 2018): 515-536.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. Allrights reserved.

For Permissions
ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

OSMANLI SON DÖNEMİ HADİS MÜELLİFLERİNDEN ERMENEKLİ SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN HAYATI*

Öz

Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi, Osmanlı son döneminde hadislerin Türk toplumuna aktarılması için çaba sarfeden ilim adamlarından biridir. Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ilk eğitimini memleketi olan Ermenek'te almıştır. Ermenek'te ilk tahsilini tamamladıktan sonra eğitimini tamamlamak üzere İstanbul'a gelen Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi, Ermenekli Mehmed Ayni Efendi başta olmak üzere devrin önemli ilim adamlarından dersler almış, bu dersleri başarıyla tamamlayarak icâzetler elde etmiştir. Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi, son derece başarılı bir öğrenim hayatı yaşamıştır. Öğretim hayatı da öğrenim hayatı gibi başarılı geçen Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi, hadis, tefsir, fıkıh, Arap dili, kelim, mantık ve siyer alanlarında telif veya tercüme olmak üzere on yedi tane eser vücûda getirmiştir. Bu yoğun telif çalışmalarının yanında özel okullarda ve devlet okullarında çeşitli ders vererek, idarî ve adli görevlerde bulunarak, Maârif Nezâreti başta olmak üzere birçok heyette âzâlık yaparak devletine hizmet etmiştir. Bu hummalı gayretlerinden ötürü de gümüş liyakat madalyası ve dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ermenekli, Süleyman Sırrı, Mehmed Ayni, Meşârik

ONE OF THE HADITH AUTHORS OF THE OTTOMAN EMPIRE'S LATE PERIOD: ERMENEKLİ SULEYMAN SIRRI EFENDİ'S LIFE

Abstract

Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi lived in the last period of the Ottoman Empire and made an effort to express hadiths to Turkish society. Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi received his first education in his hometown of Ermenek. He had his first education in Ermenek and moved to Istanbul to complete his education. He met with many notable scholars, like Ermenekli Mehmed Ayni Efendi, and when he took lessons from them and accomplished the lessons, he graduated (took *icaze*). Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi lived an extremely successful learning life. By teaching succesfully as well as studying Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi, wrote books many area like hadith, commentary, fiqh, arabic, teology, logic and life of the prophet. His studies reached the number of seventeen. Beside his intense workings. He lectured in private and public schools. And also he worked in administration and judgement positions, he had membership in many committees, like ministry of education. Insum he did services to his country. By virtue of his intense works he received silver medal and fourth degree Mecidi Nişan as gift.

Keywords: Hadith, Ermenekli, Süleyman Sırrı, Mehmed Ayni, Mesharik

* Bu makale, 2016 yılında tamamladığımız "Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî alâ Kifâyetü'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is based on the master's thesis which we completed in 2016 entitled "Ermenekli Suleyman Sirri Efendi and Edition Criticism of his work "Kifaya al Muntahi ala Kifayat al Mubtedi".

GİRİŞ

Rasûlullah'ın (sav) sözlerinin anlaşılmasıyla ilgili ilmî çabalar sahâbe döneminden bu yana devam edegelmiştir. Zira hadisler, dinin ikinci kaynağı olan sünneti tespit için en mühim araç konumundadır. İlk dönemden itibaren hadisler lafız, mana, maksat, muhteva ve îrâb bakımından anlaşılmaya ve başkalarına açıklanmaya çalışılmıştır. Sadet asrında sahâbiler anlayamadıkları hadisleri Rasûlullah (sav)'e sorarak öğrenmekteydiler. Mesela bir gün Efendimiz, “*Hastalığım bulaşması, karın kurdu ve baykuş (uçsuzluğu) diye bir şey yoktur.*” buyurmuş, Efendimizin maksadını tam olarak anlayamayan bir bedevî Efendimize, “Ya Rasûlallah! Benim develerimin durumu nedir o halde? Ceylan gibi kumda yatıyorlardı. Sonra uyuz deve geldi ve aralarına katıldı. Sonra hepsini uyuz etti.” diye sordu. Bunun üzerine Efendimiz de ona, “*Peki ilk (uyuz olana hastalığı) kim bulaştırdı?*” diyerek cevap vermiştir.

Rasûlullah (sav)'den sonra da sahâbiler anlamadıklarını birbirlerine sormuşlar, yanlış anlaşıldığını düşündükleri sözleri de düzeltmişlerdir. Mesela Hz. Ömer'in (ö. 23/644) vefât edeceği anlaşıldığı zaman Hz. Suheyb (ö. 38/659) gözyaşlarına boğulmuştur. Hz. Ömer ona, “*Ey Suheyb! Rasûlullah (sav) 'Ailesinin ağlaması üzerine ölü azap görür' buyurduğu halde sen benim için ağlıyor musun!*” demiştir. Bunun üzerine İbn Abbas (ö. 68/687-88) bunları Hz. Âişe (ö. 58/678)'ye zikretmiş, o da şöyle demiştir, “*Allah Ömer'e rahmet etsin! Vallahi Rasûlullah (sav) 'Muhakkak ki Allah mü'mine ailesinin kendisine ağlamasından dolayı azab eder.' buyurmamıştır. Fakat Rasûlullah (sav), 'Muhakkak ki Allah ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle kâfirin azabını artırır' demiştir.*”¹

Hadisleri anlama çabaları tâbiîn ve tebe'î tâbiîn dönemlerinde de artarak devam etmiştir. İmam Mâlik'in (ö. 179/795), hadis rivayetine aşırı düşkün yeğenlerine rivayeti azaltıp hadisleri anlamaya çalışmalarını tavsiye etmesi de bunun örneklerinden biridir.²

Daha sonra şerh faaliyetinin başlangıcı kabul edilen tasnif dönemiyle birlikte hadisler, tasnif edilen eserlerde, yerleştirildikleri bölümlerle ve bab başlıklarıyla açıklanmaya başlanmıştır. Bu dönemin ardından ise genel kabul gören eserler üzerine müstakil şerh çalışmaları yapılmaya başlanmıştır.³

¹ Buhârî, “Cenâiz”, 33.

² Zişan Türkan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008), 13.

³ Zişan Türkan, “Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”, *HÜİFD* 8/16-2 (2009): 121.

Hadisleri anlamının bir başka yönünü ise tercüme çalışmaları oluşturmaktadır. Çünkü “*Ben, tüm insanlara gönderildim!*”⁴ diyen bir peygamberin mesajının Arap olmayan insanlara ulaştırılması mecburiyeti, tercüme faaliyetini zorunlu kılmıştır. Tercüme çalışmalarının şifahî olarak fetihlerle birlikte başladığını söyleyebiliriz. Fakat tercüme hadislerden oluşan ilk müstakil eseri tespit edemedik. Bununla birlikte Yusuf Has Hâcib’in (ö. 469/1077) *Kutadgu Bilig*’deki şiirlerinde hadisleri manen kullandığını⁵, Kaşgarlı Mahmud’un (ö. 494/1101) *Dîvânu Lügâti’t-Türk*’te kelimelerin açıklamasında ayet ve hadislerden yararlandığını⁶, Mevlânâ’nın (ö. 672/1273) eserlerinde hadisleri Farsçaya tercüme edip şerh ettiğini⁷, Yunus Emre’nin (ö. 720/1320) de hadisleri manen şiirlerinde yoğun olarak kullandığını⁸ bilmekteyiz. Edip Ahmed Yüknêkî (ö. [?]) ise *Atebetü’l-Hakâyık*’ta hadisleri tercüme ederek işlemiştir. Onun bu çalışması hadislerin Türkçeye tercüme edilmesi için atılan ilk önemli adım sayılmaktadır.⁹ Bu dönemden sonra Türkçeye kırk hadisler tercüme edilmeye başlamıştır. Türkçeye tercüme edilen ilk kırk hadis, Kerderli Mahmûd b. Ali (ö. [?])’nin tercüme ettiği *Nehcü’l-ferâdis*’tir.¹⁰

Kısaca başlangıcını vermeye çalıştığımız Rasûlullah (sav)’ın hadislerini

⁴ Müsned, 4: 472.

⁵ Örnek olarak şu beyitleri verebiliriz:

“*Kim evlik alayın tise törtte taş/Adın almaz evlik aya erde baş*” (Evlenmek isteyen kimseler şu dört çeşit kadınla evlenirler, ey erkeklerin ileri geleni.); “*Biregü bay evlik tiler üstikip/Taki biri körklüg tiler köz tikip*” (Biri zengin kadın ile evlenmek ister; biri güzel olmasını ister ve ona göz diker.); “*Taki bir uruglug tüp aslı kolur Ulugluk atınga küvenür bolur*” (Bir başkası soyu-sopunun asil olmasını ister ve bu asalet payesi ile iftihar eder.); “*Taki biri yinçke sakınuk tiler Anı balsa terkin angar öz ular*” (Başka biri de çok takva sahibi olmasını arzular; onu bulunca, kendisini ona derhâl kapıtır.); “*Bularda talusın ayaayın sanga Kisi algı erse kulak tut manga*” (Bunlardan hangisinin daha iyi olduğunu sana söyleyeyim; evlenmek istersen, bana kulak ver.); “*Aya bay tilegü sen evlik talu Bulun bolmagıl sen ay bilgü tolu*” (Ey seçkin ve bilgili insan, sen zengin bir kadın ile evlenmek isteyerek kendini onun esiri durumuna sokma.); “*Bedütgey tilin köngli nengke bolup Kötürgü kerek neng tilese kolup*” (O malına güvenerek, dilini uzatır; o birçok şeyler ister ve onun bütün bu arzularını yerine getirmek icap eder.); “*Aya tüp tilegü bedüklük bile/Uçuz kılmağı öz bedük tüp bile*” (Ey asalet ve büyüklük arayan insan, bu asil aile içinde küçük mevkie düşme.); “*Uruglug tarıglıg bedükler tili Bedükrek bolur bolma evçi kulı*” (Soyu-sopu büyük olan kimseler yüksekte konuşurlar; sen kadın esiri olma.); “*Ay yinçke sakınuk tilegü mal Munı balsa buldug bu tört neng tükel*” (Ey alacağı kadının takva sahibi olmasını isteyen beyzede, böylesine rastlarsan, her dört şeyi de bir arada elde etmiş olursun.); “*Kalı bulsa edgü sakınuk tişi Yava kılma algıl ay edgü kişi*” (Eğer iyi ve takva sahibi bir kadın bulursan, bu fırsatı kaçıрма, derhâl evlen, ey iyi insan.) (bk. Fatma Albayrak - Nilüfer Serin, “Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme’de Kadın Algısı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/37 (2015): 21-22)

Görüldüğü gibi Yusuf Has Hâcib burada Rasûlullah (sav)’ın, “*Kadın dört şey için nikâhlansın: malı, soyu, güzelliği ve dini. Sen dindâr olanına bak, yoksa kaybedersin.*” (Buhârî, “Nikâh”, 16) hadisinin manasını nazma çekmektedir.

⁶ Mustafa S. Kaçalın, “Dîvânü Lügâti’t-Türk”, *DİA*, 9: 448.

⁷ Abdülkadir Palabıyık, “Mevlana ve Hadis Şerhi: Mesnevî’nin I. Cildinde Başlık Olarak Yer Alan Hadisler Bağlamında Bir Değerlendirme”, *DEÜİFD* 24 (2006): 5.

⁸ Adem Çalışkan, “Yunus Emre Divanı’nda Hz. Peygamber’in Hadis-i Şerifleri”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]* 28/3 (1992): 120.

⁹ Tuncer Gülensoy, “Atebetü’l-Hakâyık”, *DİA* 4: 51.

¹⁰ Cemal Aksu, “Hanîf’in Manzum Kırk Hadis Tercümesi Şerhi”, *İlmî Araştırmalar* 17 (2004): 19.

anlama ve açıklama çalışmaları günümüze kadar devam edegelmiş ve her zaman da devam edecektir. Biz bu makalemizde Rasûlullah'ın hadislerinin anlaşılması için eser telif etmiş ve Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşamış bir hadis müellifi olan Ermenekli Süleyman Sırrı Efendinin hayatını araştıracağız. Süleyman Sırrı Efendi, Osmanlı medreselerinde okutulan¹¹ ve Anadolu'da en çok şerhi yapılan¹² hadis eserlerinden biri olan *Meşâriku'l-envâr'ı İdâhu'l-Meşârik Sertâcu'l-Mefârik*¹³ adıyla Türkçeye tercüme edip açıklamıştır. Süleyman Sırrı Efendi'nin eserlerini ve *İdâhu'l-Meşârik*'taki hadis metodunu müstakil bir makalede ele alacağımız için bu makaleyi Süleyman Sırrı Efendinin hayatına tahsis ettik.

1. ADI VE DOĞUMU

Süleyman Sırrı Efendi, sicill-i ahvâl defterindeki malumata göre 1271/1855 senesinde,¹⁴ İstanbul Müftülüğü meşihat arşivindeki kendi doldurduğu sicil kaydına göre ise 1267/1851 yılında¹⁵, o zamanlar İçel sancağına¹⁶ bağlı Ermenek¹⁷ kasabasında doğmuştur. Ermenek'te doğması sebebiyle Ermenekli diye anılmıştır. Süleyman Sırrı'nın daha çok İçelli Süleyman Sırrı Efendi diye tanındığını söyleyenler olmuşsa da¹⁸, icâzetnâmelerinde ve eserlerinde *el-Ermenâkî (Ermenekli)* nisbesi daha çok görülmektedir. Kendisini sadece, öğrencisi Eskişehirli Muhammed Râsih Efendiye verdiği icâzetnâmede ve *Medhal-i Fikh* isimli eserinde *İçelli* olarak takdim etmektedir.¹⁹

Süleyman Sırrı Efendi, *Kifâyetü'l-Müntehâ*'nin sonunda kendi soy ağacını şu şekilde vermektedir “Süleyman Sırrı b. Abdullah b. Zühdü b. el-

¹¹ Salih Karacabey, “Osmanlı Medreselerinin Son Dönemi'nde Hadis Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999): 149-170

¹² Zişan Türcan, “Anadoluda Hadis Şerhçiliği”, *Uluslararası Katılımlı Sempozyum: Anadolu'da Hadis Gelenegi ve Daru'l-Hadisler*, (Çankırı, 2011) 341.

¹³ Söz konusu eserin mahtût istinsah nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümü V3907-42 numarada bulunmaktadır. Mustafa Tevfik Amasyalı tarafından istinsah edilen nüsha 846 varaktır. Eser kütüphane kayıtlarında “*Tacü'l-Mefarik fi İzahil-Meşarik li's-Saggani*” başlığıyla kaydedilse de istinsah nüshasının mukaddimesinde “*İdâhu'l-Meşârik Sertâcu'l-Mefârik*” başlığı bulunmaktadır.

¹⁴ İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi (İMŞSA), *Sicill-i Ahvâl Dosyası* nr: 3428

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Sicill-i Ahval Defteri* DH. SAİD 72/107.

¹⁶ “İçel sancağı, batıda Alanya burnundan doğuda Lamas suyuna kadar (Alata çayının batısında) Toros dağları ile Akdeniz arasında uzanıyordu. Sancağın en önemli merkezleri Ermenek, Mut, Silifke ve Anamur şehirleriydi.” (Şenol Çelik, “İçel”, *DİA*, 21: 450.)

¹⁷ Ermenek, Güney Anadolu coğrafi yapısı içinde, önceden Konya'ya bağlı iken 1989 yılında Karaman'a bağlanmış bir ilçedir. Doğusunda Mut, güneyinde Gülnar-Anamur, batısında Alanya, kuzeyinde Hadim-Bozkr ile sınırları vardır.

¹⁸ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, (İstanbul: 1996), IV: 314.

¹⁹ Süleyman Sırrı, *İcâzetname*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 2715; Süleyman Sırrı, *Medhal-i Fikh*, (İstanbul: 1340), iç kapak.

Hâc Hüseyin Hüsni¹. Her ne kadar burada babasını Abdullah b. Zühdü olarak zikretse de bunun bir zühûldan veya matbaa hatasından ibaret olduğu kanaatindeyiz. Çünkü diğer eserlerinde ve öğrencilerine verdiği üç icâzetnâmede babasının Abdullah Zühdü Efendi olduğunu yine bizzat kendisi kaydetmekte olup arşiv kayıtlarında da bu şekilde kayıtlıdır.²

Süleyman Sırrı Efendinin babası Abdullah Zühdü Efendi, ticaret erbabı bir zât idi.³ Eşi Nesime Hanım'dır (ö. 1936). Çocukları ise ileride kısaca hayatlarından bahsedeceğimiz ünlü vali Tevfik Sırrı Gür (ö. 1953), Ayşe Saadet (Suat) İnceler (ö. 17.08.1984) ve Fatma Vesile Gop (ö. 1964)'tur.

2. TAHSİL HAYATI

Ermenek Kasabası'ndaki sibyan mektebinde⁴ başlangıç seviyesindeki ilimleri okuduktan sonra medreseye girerek burada sarf ve nahiv ilimlerini okumuştur. Daha sonra Ermenek Kasabası'ndaki rüşdiye mektebine girip eğitim süresi içerisinde burada verilen dersleri almıştır. Eğitim süresinin sonunda ise mezuniyet imtihanına girip 10 Cemâziyelevvel 1287 (7 Ağustos 1870) tarihinde diploma almıştır. Rüşdiye mektebinden sonra tekrar medreseye girip alet ilimlerinden mantık, dini ilimlerden de o zamanki sistem üzere Mülteka'ya⁵ kadar olan dersleri görmüştür. Daha sonra ise eğitimini tamamlamak üzere 10 Cumâde'l-ülâ 1287/8 Ağustos 1870 tarihinde Dersaadet'e (İstanbul) geldi.⁶ İstanbul'a kim vesilesiyle ve nasıl geldiğini bilmemekteyiz. Geline Mukaddes Gür, onun bir arkadaşıyla birlikte genç yaşta İstanbul'a geldiğini söylemiştir.⁷

Sicill-i Ahvâl defterinde mekteb-i rüşdiye şehâdetnâmesini alıp İstanbul'a gittiği kaydedilmiştir.⁸ Sadık Albayrak ise onun sibyan mektebini Ermenek'te bitirip medreseye girdiğini, mantık ve *Mülteka* isimli

¹ Süleyman Sırrı, *Kifâyetü'l-müntehâ şerhu Kifâyeti'l-mübtedî*, (İstanbul: 1312), 176.

² BOA, *Sicill-i Ahval*, DH.SAİD 72/107; Süleyman Sırrı, *el-İcâze*, Milli Kütüphane, nr. 7048;

³ BOA, *Sicill-i Ahval*, DH.SAİD 72/107.

⁴ "Her yerleşme yeri ile büyük şehirlerin her mahallesinde açılan Sibyan Mektepleri, okuma çağına gelen 5-6 yaşlarındaki çocukların devam ettikleri yerlerdir." (Ateş, İbrahim, "Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları.", *Vakıflar Dergisi*, 1982, 14: 50.) Bu mekteplere, taş mekteb, darü't-ta'lim, muallimhâne ve muallihâne-i sibyan da denilmekteydi. (İsmail Kara- Ali Birinci, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sibyan Mektepleri*, (İstanbul: 2005) 7).

⁵ *Mülteka'l-ebhur*, İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549) telif ettiği Hanefî fıkıh eseridir.

⁶ İMŞSA, *Sicill-i Ahvâl*, nr. 3428

⁷ Aslan, Dursun, *Tevfik Sırrı Gür ve İçel valiliği* (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2001), 11.

⁸ *Sicill-i Umûmî Defteri*, nr. 72.

esere kadar burada okuyup daha sonra İstanbul'a gittiğini söylemektedir.⁹ Albayrak'ın sözünü ettiği medrese Tol (Musa Bey) Medresesi¹⁰ olmalıdır.

İstanbul'da, Bâyezîd dersiâmlarından Ermenekli Mehmed Aynî Efendinin derslerine devam etmiştir.¹¹ Hocalarını tanıtırken daha geniş bahsedeceğimiz üzere Süleyman Sırrı Efendi ilminin çoğunu Mehmed Aynî Efendiden tahsil etmiş ve kendisine diğer hocalarından daha çok hürmet göstermiştir. Aynî Efendiden icâzetnâme almış ve ilmî olarak Hâdimî, İbn Hacer el-Askalânî, Fîrebrî, Buhârî, Cürcânî, Kazvîni, Fahreddin er-Râzî, Gazzâlî, Cüveynî, Şâfiî, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Ebû Hanîfe, Hammâd b. Süleymân, İbrahim en-Nehâ'î, Alkame, Abdullah b. Mesûd ve Ali b. Ebî Tâlib gibi birçok önemli zevâtın içerisinde bulunduğu beş tarikli bir icâzet ile Rasûlullah (sav)'e ulaşan silsilenin halkalarından birisini teşkil etmiştir.¹²

Mehmed Aynî Efendi dışında Ermenekli Ökkeş Efendi Zâde, Ermenekli Hacı Abdurrahmân Efendi, Ermenekli Hacı Mustafa Efendi, Çankırlı Kara Ali Efendi, Boyabatlı Deli Osman Efendi, Çankırlı Hacı İbrâhim Efendi, Amasyalı Abdülkerim Efendi, Ankaralı Abdullah Hulûsî Efendi gibi hocalardan da ders almıştır.¹³ Tahsilinden sonra ruûs imtihanına¹⁴ girip başarılı olarak rûmî 1296/ m. 1880 yılında Bâyezîd Camii'nde müderrisliğe başlamıştır.¹⁵

3. HOCALARI

3.1. Ermenekli Mehmed Aynî Efendi

Süleyman Sırrı Efendi İstanbul'ageldikten sonra Bâyezîd Dersiâmlarından Ermenekli Mehmed Aynî Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Bu hocasından icâzet almıştır.¹⁶ Süleyman Sırrı Efendinin Mehmed Aynî Efendiden aldığı icâzete ulaşamadık. Süleyman Sırrı Efendinin, öğrencisi Yozgatlı Ömer Fevzi'ye verdiği icâzetnâmede Mehmed Aynî Efendiye diğer hocalarından çok daha fazla hürmet ettiğini görmekteyiz. Söz konusu icâzetnâmede di-

⁹ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, IV, 314.

¹⁰ Karamanoğlu Musa Bey tarafından 740/1339 tarihinde yaptırılmıştır. Ermenek ilçe merkezinde bulunmaktadır. (Çiftçiöğlü, İsmail, "Ermenek'te Emir Musa Bey Medresesi (Tol Medrese) ve Vakfiyesi", *İlmî Araştırmalar*, 12 (2001): 75.

¹¹ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, IV: 314.

¹² Süleyman Sırrı, *el-İcâze*, Milli Kütüphane, 7048.

¹³ Süleyman Sırrı, *el-İcâze*, Milli Kütüphane, 7048.

¹⁴ Medresede yedi yıl mülâzemet (öğrencilik) yapanların girdiği inhâ (mezuniyet) imtihanıdır. Bu imtihanı genellikle Şeyhülislamlar yapardı. Söz konusu imtihanı kazananlar ruûsanâil olurlar ve Rûznâmçe-i Hümâyun'a kaydedilirlerdi. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III: 71).

¹⁵ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, IV: 314.

¹⁶ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, IV: 314.

ğer hocalarını zikrettikten sonra Mehmed Aynî Efendiden, “Benim ve herkesin hocası, efendim, dayanağım, muhakkiklerin burhâmı, müdakkiklerin sultânı, tüm sermâyemin sâhibi, vakar ve temkîn âbidesi, yakîn dairesi anahtarlarının sahibi, mebânî (lafızlar) ve me’ânî (anlamlar) haremlerinin imamı, feyiz ve emel deryalarının dizgini, ilim kalelerinin kilitlerini açan, konuşma ve anlama yurtlarının ganimetini bahşeden, eşi benzeri bulunmayan, eşini ve benzerini hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kulağın duymadığı...” gibi birçok medh u senâ ifadeleriyle bahsetmektedir.

Mehmet Aynî Efendi, 1279/1863 senesinde müderris olmuştur. 1287/1870 senesinde huzur dersleri¹⁷ takririne başlayıp 1313/1895 senesinden vefatına kadar huzur dersleri takririne devam etmiştir. Yine 1313/1895 yılında Meclis-i Mesâlih-i Talebe âzâlığına tayin edilmiştir.¹⁸

İlmî rütbesi Musıla-i Sahnâ¹⁹ terfi eden Aynî Efendi 1317/1899 senesinde Anadolu Kazaskerliği görevine getirilmiştir. Huzur dersleri takriri ve kazaskerliği görevlerini ifa ederken 12 Recep 1318 (5 Ekim 1900) tarihinde vefat etmiştir.²⁰

3.2. Ermenekli Hüseyin Efendi

Süleyman Efendi, yukarıda mezkûr icâzetnâmelerde hocalarını zikrederken Hüseyin Efendiyi de medhu sena ile zikretmesine karşın kendisinden hangi ilimleri tahsil ettiği konusunda bir bilgi vermemektedir.

3.3. Ermenekli Ökkeş Efendi Zâde

Süleyman Sırrı Efendi, talebelerine verdiği icâzetnâmelerde Ökkeş Efendi Zâdeyi de zikretmektedir. Ökkeş Efendi Zâdenin Kur’ân hâfızı olduğunu ve akranlarını ilmî meselelerde aştığını söylemektedir.

3.4. Ermenekli Hacı Abdurrahmân Efendi

Süleyman Efendi, söz konusu icâzetnâmelerde Hacı Abdurrahman Efendi’nin itkân, tahkik ve tedkik ehli, engin bilgiye sahip bir âlim olduğunu, ilim ve irfân sahibi olduğunu ifade etmektedir. “İlim ve irfan ile iki kanatlı” tabirini kullanmasından Abdurrahman Efendinin aynı zamanda tasavvuf ehli bir zât olduğunu anlamaktayız.

¹⁷ “Osmanlılar’da 1759’dan 1924 yılında hilafetin kaldırılmasına kadar ramazan ayında padişahın huzurunda yapılan tefsir dersleri.” (Mehmet İpşirli, “Huzur Dersleri”, *DA* 18: 441).

¹⁸ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, III: 39.

¹⁹ “İstanbul ruûs derecelerinden bir rütbenin adıydı. Sahn-ı Seman’dan sonra gelirdi.” (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II: 585).

²⁰ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, III: 39.

3.5. Emenekli Hacı Mustafa Efendi

Hacı Mustafa Efendiden de, yüce makamlara ve ulvî mertebelere erişmiş, muhakkikler deryâsı olarak söz etmektedir. Bu sözlerden Mustafa Efendinin de tasavvuf ehli bir zat olduğunu söyleyebiliriz.

3.6. Çankırlılı Kara Ali Efendi

Sözkonusu icâzetnâmelerde hocalarını zikrederken Kara Ali Efendiyi de överek yâd etmekle birlikte kendisine dair başka bir bilgi vermemektedir.

3.7. Boyabatlı Deli Osman Efendi

İcâzetnâmelerde Boyabatlı Deli Osman Efendinin de tahkik ve tetkik ehli bir zât olduğunu, delil ve burhânları temyîze muktedir bir âlim olduğunu ifade etmektedir.

3.8. Çankırlılı Hacı İbrâhim Efendi

Süleyman Sırrı Efendi, Hacı İbrahim Efendiyi medhu senâ etmekle birlikte onu tanıtacak herhangi bir bilgi vermemektedir.

3.9. Amasyalı Abdülkerîm Efendi

İcâzetnâmelerde Abdülkerîm Efendiden “ilmin feyiz nurlarının kaynağı, insânî kemâlâtın pınarı” övgüsüyle bahseden Süleyman Sırrı Efendi herhangi bir ayrıntı vermemektedir.

3.10. Ankaralı Abdullah Hulûsî Efendi

Süleyman Sırrı Efendi, mezkûr icâzetnâmelerde Abdullah Hulûsî Efendinin furû ve usûl nehirlerinin menbai, menkûl ve ma'kûl deryalarının buluşma noktası ve belâğat deryâlarında ğark olduğunu söylemektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki Abdullah Hulûsî Efendi fıkıh, fıkıh usûlü, belâğat ilimleri ile diğerk aklî ve naklî ilimlerde engin bilgiye sâhip bir âlimdi.

4. ÖĞRENCİLERİ

4.1. Hüseyin Fehmî Efendi

Bezzâz Ahmet Ağa'nın oğludur. 16 Haziran 1278 tarihinde Ermenek'te doğmuştur. Süleyman Sırrı Efendi'den ferâiz ve 'ulûm-i 'âliye (İslâmî ilimler)

icâzetnâmesi almıştır. 8 Haziran 1318 tarihinde Ermenek'te müderrisliğe başlamıştır. 1325 yılında Konya Ereğlisi müderrisliğine tayin edilmiştir.²¹

4.2. Yozgatlı Seyyid Ömer Fevzî b. Mustafa

Süleyman Sırrı Efendi, Yozgatlı Ömer Fevzi Efendiye verdiği ve Milli Kütüphanede 7048 numarada kayıtlı olan icâzetnâmede, onun aklî ve naklî ilimlerde usûlüyle furûuyla, tefsiriyle hadisiyle ehliyeti hâiz olduğunu ve bu sebeple kendisine icâzet verdiğini beyan etmektedir.

Daha sonra da kendisinin icâzet aldığı hocalarını zikretmektedir. Hocalarını zikrettikten sonra ise Yozgâdî'yi övmekte ve ona nasihatler etmektedir. Ahlâkî öğütlerinden sonra ilmî konularda öğütler vermekte ve mütâlaalarında tahkik ve tedkiki esas almasını, sadece ibarenin zâhiriyle yetinmemesini, ilmî vazifelerin yanı sıra teheccüd, kuşluk, evvâbın namazlarını, eyyâmu'l-bid, pazartesi ve Dâvûd (as) oruçlarını ihmal etmemesini tavsiye etmektedir. Aklî ve naklî ilimlerin asıl hedefinin kulun Allah Teâlâyı bilmesi, kendini bilmesi ve kul ile Allah arasındaki hakları bilmesi olduğunu söylemektedir.

İcâzetnâmenin en sonunda ise diğer eserlerinde de gördüğümüz "Süleymân Sırrı" nakışlı mührü yer almaktadır.

4.3. Ankaralı Hacı Hâfız Refî Efendi

1282/1866 yılında Ankara'da doğdu. İlk tahsilinden sonra Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip Sarı Hatip Medresesi'ne girdi. Daha sonra İstanbul'a gidip Emekli Süleyman Sırrı Efendi'den 1313/1895 yılında icâzet aldı. 1314/1896 yılında Bâyezîd Câmii'nde dersiâm oldu. Ayrıca, Medâris-i Âliye usûlî fıkıh müderrisliği, medâris müfettişliği de yapmış ve 1334/1915 yılından itibaren üç yıl huzur derslerine katılmıştır. Sahn Medresesi'nde tefsir müderrisliği yapmıştır. 1335/1919 senesinde vefat etmiştir.²²

4.4. Mustafa Remzi b. Muharrem el-Hüseynî

Süleyman Sırrı Efendi'nin Mustafa Remzi Efendiye verdiği icâzetnâme, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Osman Huldi Öztürkler Bölümü 371 numarada bulunmaktadır.

Bu icâzetnâmede de Süleyman Sırrı Efendinin diğer icâzetnâmelerindeki bilgilerin aynısı bulunmaktadır. Besmele, hamdele ve salvele ile başlayan icâzetnâme daha sonra müellifin kendi ismini zikredip öğrencisi Musta-

²¹ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, II: 110.

²² Mustafa Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I", *DEÜİFD* 15 (2002): 81.

fa Remzi Efendiye övmesi, onun aklî ve naklî ilimlerin usûlüyle furûyuyla, tefsîriyle hadîsiyle hepsinde ehliyete nâil olduğunu söylemesi, sonra kendisini Rasûlullah'a bağlayan beş tarikli icâzet silsilesini zikretmesi, daha sonra talebesine önce kalbî, sonra amelî sonra da ilmî nasihatler etmesi, en sonunda da hamdele ve salveyle sona erer.

İcâzetnâmenin sonunda 11 Cemâziye'l-Evvel 311 tarihi görülmektedir. Süleyman Efendi her eserinde olduğu gibi bu eserini de isminin nakşedildiği mühürle mühürlemeyi ihmal etmemiştir.

4.5. Eskişehirli Muhammed Râsîh b. Abdullah Efendi

Müellifin, Eskişehirli Muhammed Râsîh Efendiye verdiği icâzetnâme Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü 2715 numarada bulunmaktadır.

Süleyman Sırrı Efendinin tüm icâzetlerinde, yukarıda zikredilen, Yozgatlı Seyyid Ömer Fevzî b. Mustafa'ya ve Mustafa Remzi b. Muharrem el-Hüseynî'ye verdiği icâzetlerdeki üslûb kullanılmaktadır. Bu icâzetnâmede de diğerlerindeki üslubu görmekteyiz. Bir farkla ki müellif kendisini diğer eserlerinde gördüğümüz gibi *el-Ermenâki* nisbesiyle değil; *el-İç-İli* (*İçelli*) nisbesiyle takdîm etmektedir.

4.6. Hüseyin Hüsameddin Yasar

5 Kasım 1869'da Amasya'da doğdu. Babası Hacı Mehmet Ağa, annesi Zahide Hanımdır. 1879 yılında Amasya'da Balcı Mektebi'ne giderek hafızlık eğitimiyle öğrenim hayatına başlamıştır. Daha sonra 1883 yılında mektebi rüşdiyeye girmiş ve 1887 yılında rüşdiyeyi bitirmiştir. Daha sonra tahsilini ilerletmek için İstanbul'a gelerek Süleyman Sırrı Efendi'nin de içinde bulunduğu birçok âlimden ders almıştır.²³

5. EĞİTİM-ÖĞRETİM VE İDARİ GÖREVLERİ

Bu başlık altında Süleyman Sırrı Efendi'nin titizlikle yürüttüğü, bu titizliği ve özverisinin sonucunda da dördüncü dereceden Mecîdî Nişanı ile taltif edildiği ilmî ve idârî görevleri ele alınacaktır.

²³ Feyzi Çimen, "Divânü Lügâti't-Türk Üzerine İlk Dizin: Divân Anahtarı ve Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın İlmî Kişiliği, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1 (2013): 137-138.

5.1. Eğitim-Öğretim Görevleri

Süleyman Sırrı Efendi'nin ifâ ettiği on farklı ilmî görev tespit ettik. Bunlara kısaca değineceğiz.

5.1.1. Beşiktaş Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsi Arapça Muallimliği

Farklı ilim dallarından imtihana girerek 24 Şaban 1293 (13 Eylül 1876) yılında, altı yüz kuruş maaşla Beşiktaş Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsi'nin Arapça muallimliğine tayin edilmiştir. Kendi doldurduğu sicil kaydından anlaşıldığına göre ilk devlet görevi budur.²⁴

5.1.2. Bâyezîd Dersiâmlığı

Daha önce de belirttiğimiz üzere medrese tahsilinden sonra ruûs imtihanına girip başarılı olan Süleyman Sırrı Efendi, 1296/1878 yılında Bâyezîd Camii'nde müderrisliğe başlamıştır.²⁵

Kifâyetü'l-müntehî'nin tahkikinde esas aldığımız tebyiz nüshasının sonunda, bu eserin tebyizinin 5 Cemâziye'l-Âhir 1298 (5 Mayıs 1881) tarihinde tamamlandığı kaydedilmiştir. Bu tarih Süleyman Sırrı Efendinin Bâyezîd Câmii'nde tedrise devam ettiği dönemdir. Söz konusu eseri burada verdiği derslerde okutmak için telif etmiş olması muhtemeldir.

5.1.3. İbtidâ-i Hâric İstanbul Müderrisliği

13 Şaban 1300 (19 Haziran 1883) yılında İbtidâ-i Hâric²⁶ İstanbul Müderrisliği²⁷ görevine getirilmiştir.²⁸

5.1.4. Mekteb-i İ'dâdiyye-i Harbiyye-i Şâhâne Sınıf-ı Mahsûs-i Arabî Muallimliği

Süleyman Sırrı Efendi, 1310 yılında yayınlanan *Mantık* eserinin kapığında Mekteb-i İ'dâdiyye-i Harbiyye-i Şâhâne Sınıf-ı Mahsûs-i Arabî Muallimi unvanıyla takdim edilmektedir. 1310'lu yıllarda bu görevi ifa ediyor olmalıdır.

²⁴ BOA, *Sicill-i Ahval*, DH.SAİD 72/107-108; İMŞSA, *Sicill-i Ahvâl*, 3428.

²⁵ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, II: 110.

²⁶ Medreselerdeki üç tahsil derecesinden ilk mertebenin unvanıydı. Buna "hâric medresesi" de denilirdi. Yedi yıl mülâzemet (öğrencilik) yapanlar ruûs sınavına girer, başarılı olanlar ibtidâ-i hâric medresesine tayin edilirdi. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II: 15).

²⁷ Müderrislik, rütbe-i râbiadan (dördüncü rütbe) bir unvandır ve protokolde askerî hiyerarşideki alay *eminliğine* (binbaşı ile yüzbaşı arasındaki subaylık) denktir. (Veli Ertan, "Osmanlı Devleti'nde İlmiye Sınıfının Rütbe ve Payeleri", *DİD* 26/4: (1990), 107.

²⁸ BOA, *Sicill-i Ahval*, DH.SAİD 72/107-108.

Arşiv belgelerinde ise, “Mekteb-i İ'dâdî-i Harbî-i Şâhâne Arabî Muallimi Süleyman Sırrı Efendi'nin terfisi”²⁹ konulu belge bu görevine işaret etmektedir.

5.1.5. Mekteb-i Nûmûne-i Terakkî³⁰ Mantık Muallimliği

1310 yılında yayınlanan mantık eserinin kapağında bu unvânla anılmaktadır. 1310'lu yıllarda bu görevi ifa ediyor olmalıdır. Söz konusu mantık eserini de burada okutmak için kaleme almış olduğu izahtan varestedir.

5.1.6. Mekteb-i Nûmûne-i Terakkî Tatbîkât-ı Arabiyye Muallimliği

Mantık eserinin kapağında mantık muallimliği yanında tatbîkât-ı Arabiyye muallimliği de yaptığı söylenmektedir. Dolayısıyla 1310'lu yıllarda bu mektepte Arapça dersleri de vermekteydi.

5.1.7. Mekteb-i Hukûk-i Şâhâne Kitâbü'n-nikâh Muallimliği

Mekteb-i Hukuk birinci sınıfına bir şube açılması üzerine³¹ 29 Rebiulâhir 1314 (18 Ağustos 1898) yılında memuriyetlerine ilave olarak Mekteb-i Hukûk-i Şâhâne³² Kitâbü'n-nikâh muallimliğine tayin edilmiştir.³³

Hulâsatü'l-muhtâreyn isimli eserini bu mektepte ders kitabı olarak okutmak için kaleme almıştır.³⁴ *Kenzü'l-Akâid* isimli kelim eserini de bu dönemde yazmış ve söz konusu eser 1315 yılında Ahter Matbaası'nda, 1316 yılında da Mahmud Bey Matbaası'nda olmak üzere iki kere tab' edilmiştir. Yine bu dönemde (1315 yılı) ilmî rütbesi Süleymâniyye³⁵ terfi edilmiştir.³⁶

5.1.8. Dârülfünun Ulûm-i Dîniyye Muallimliği

19 Cümâde'l-âhire 1318 (14 Ekim 1900) tarihinde altı yüz kuruş maaş-

²⁹ BOA, İ.TAL., 305.

³⁰ “Numune-yi Terakki, Osmanlı Devleti döneminde açılan ilk özel İslam mekteplerinden biridir. 1884'te Mehmet Nadir Bey tarafından açılmıştır. O dönemde bu mektep özel okulların öncüsü olarak kabul edilmektedir. Matematik eğitimine verdiği önemden dolayı ön plana çıkmaktadır.” (Songül Keçeci Kurt, “Osmanlı Devleti'nde Türklerin Açtığı Özel Mektepler”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/19 (2012): 116).

³¹ Ali Adem Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 104.

³² Darülfünun-i Sultânî'deki hukuk mektebinin ihtiyacı karşılama yetersiz kalması sonucu 1880 yılında kurulan ve aynı yıl öğrenci alıp eğitime başlayan hukuk mektebi (fakültesi) dir. 1881 yılında Mektebi Sultânî'deki hukuk mektebi de Adliye Nezâreti'ne bağlı hukuk mektebine nakledilerek, iki hukuk mektebi birleştirilmiştir. (Nuran Koyuncu, “Hukuk Mektebinin Doğuşu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16/3 (2012): 176.)

³³ BOA, *Sicill-i Ahval*, DH. SAİD 72/107-108.

³⁴ Süleyman Sırrı, *Hulâsatü'l-muhtâreyn* (b.y., y.y., 1324): 4.

³⁵ “Osmanlı eğitim sisteminde Süleymaniye Medresesi'nin hâmise-i Süleymâniyye'den sonraki üçüncü derecesi.” (İpşirli, *Huzur Dersleri*, 330).

³⁶ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, II: 110.

la diğer memuriyetlerine ilave olarak Dârülfünun ‘Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şûbesi fıkıh muallimliğine tayin edilmiştir.³⁷

1328/1910 yılında basılan *Vesiletü'l-felâh*'ın ve 1329/1911 yılında bu eserin müstakil olarak basılan bölümlerinin kapağında bu unvanına değinilmektedir.³⁸

Süleyman Sırrı Efendi, 1329/1911 yılında Dârülfünun muallimliğinden emekliliğe ayrılmıştır.³⁹

5.1.9. İstanbul Sultânîsi Ulûm-i Dîniyye Muallimliği

1328/1910 yılında basılan *Vesiletü'l-Felâh*'ın kapağında Süleyman Sırrı Efendi, “İstanbul Sultanisi⁴⁰ ulûm-i dîniyye muallimi” unvanıyla takdim edilmektedir. Başka bir kaynakta bu görevine rastlayamasak da Süleyman Efendinin 1328/1910 yılında bu görevi ifa etmekte olduğunu söyleyebiliriz.

5.1.10. Vâizlik

Arşiv belgelerinde bu görevine ve maaşına işaret edilmektedir.⁴¹ Vaaz uslûbunda hazırladığı *Esbâbu'l-felâh* isimli eseri bu görevi ifâ ederken yazmış olmalıdır.

5.2. İdarî Görevleri

5.2.1. Tetkik-i Müellefât-ı Şer'iyeye Meclisi Âzâlığı

2 Rebiulevvel 1308 (16 Ekim 1890) Perşembe günü fahri olarak, Tetkik-i Müellefât-ı Şer'iyeye Meclisi⁴² âzâlığına tayin edilmiştir.⁴³ Bu görevi yürütmekte iken 13 Cumâde'l-âhire 1309 (14 Ocak 1892) Perşembe günü ilmi rütbesi hareket-i hârice terfi etmiştir.

5.2.2. Maârif Nezâreti Encümen-i Teftîş ve Muâyene Âzâlığı

15 Cümâde'l-âhire 1312 (12 Aralık 1894) Perşembe günü irâde-i seni-

³⁷ BOA, *Sicill-i Ahval*, DH.SAİD 72/107-108.

³⁸ Süleyman Sırrı, *Vesiletü'l-felâh* (İstanbul: y.y., 1328); Süleyman Sırrı, *Kitâbü't-Tahâre*, (İstanbul: y.y., 1329); Süleyman Sırrı, *Kitâbü's-Savm*, (İstanbul: y.y., 1329); Süleyman Sırrı, *Kitâbü'z-Zekât*, (İstanbul: y.y., 1329); Süleyman Sırrı, *Kitâbü'l-Hac*, (İstanbul: y.y., 1329).

³⁹ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, II: 110.

⁴⁰ “Fransız eğitim sistemine göre 1868’de İstanbul’da açılan orta dereceli öğretim kurumu.” (Adnan Şişman, “Galatasaray Mekteb-i Sultanisi”, *DİA*, 13: 323).

⁴¹ BOA., *BEO*, 510.

⁴² Tetkik-i Müellefât Komisyonu, padişah iradesi ile 1895 yılında kurulan, haftada iki kere toplanmak ve Encümen-i Teftîş ve Muâyene Heyeti'nin inceleyip basımına izin verdiği Arapça, Türkçe ve Farsça kitapları tekrar inceleyerek onay vermek ile görevlendirilen komisyondur. Tetkik-i Müellefât-ı Şer'iyeye Komisyonu ise bu komisyona paralel olarak çalışan bir komisyondur. (Uğur Ünal, *Meclis-i Kebîr-i Maârif*, (Ankara: y.y., 2008), 41.)

⁴³ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, II: 110.

ye (padişah emri) ile Maârif Nezâreti Encümen-i Teftiş ve Muâyene Heyeti⁴⁴ âzâlığına nakledilmiştir.⁴⁵ Bu görevi icra ettiği dönemde, 21 Ramazan 1315 (13 Şubat 1898) Pazar günü ilmî rütbesi Süleymaniye derecesine terfi etmiş; yazdığı eserlerden ve görevlerindeki üstün gayret ve başarılarından dolayı 22 Muharrem 1313 (15 Temmuz 1895) Pazartesi günü ise gümüş imtiyaz madalyası ve dördüncü rütbeden Mecîdî Nişân'ı ile ödüllendirilmiştir. Tüm bunlar Süleyman Sırrı Efendinin bu dönemde yoğun bir telif çalışması ve devlet hizmeti içerisinde olduğunu göstermektedir.

5.2.3. İzmir Kadılığı

1316 yılında zilkade ayının başlarında (13 Mart 1899) aylığı üç bin iki yüz kuruş maaşla, uhdesine bilâd-ı mahrecten⁴⁶ İzmir Mevleviyeti⁴⁷ pâyesi (kadılık makamı) tevcih edilmiştir.⁴⁸ Bu, Süleyman Sırrı Efendinin ilk kadılık görevidir. Çünkü Unan'ın verdiği bilgiye göre mahrec mevleviyetleri (kadılıkları) yüksek rütbeli müderrisliklerden ilk olarak kadılığa çıkılan makamdır.⁴⁹

5.2.4. Bursa Kadılığı

8 Şevval 1319 (18 Ocak 1902) Cumartesi günü, uhdesine Bilad-ı Hamseden Bursa payesi tevcih edilmiştir.⁵⁰ Süleyman Sırrı Efendinin Bursada bizzat kadılık mı yaptığı yoksa kadılık yapmayıp sadece bu payenin maaşını mı aldığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Fakat Uzunçarşılı'nın verdiği bilgiye göre "Bilâd-ı hamse mevleviyetlerine (kadılıklarına) tayin edilecek zât önce bunun pâye rütbesini alır, sonra isterse bilfiil tayin olur ve⁵¹ müddeti olan bir seneyi tamamladıktan sonra *bilâd-ı hamse mâzûlû* sayılarak Haremeyn mevleviyeti için sıra bekler ve önce ha-

⁴⁴ Encümen-i Teftiş ve Muâyene Heyeti, Telif ve Tercüme Cemiyeti ile Matbaalar İdaresi'nin birleştirilmesiyle oluşturulan (Mahmud Cevat, *Maârif-i Umûmiye Nezareti Târihçe-i Teşkilât ve İcrââtı -XIX. Asır Osmanlı Maârif Târihi-*, haz. Taceddin Kayaoğlu, Ankara 2001, 194.) ve Osmanlı Devleti sınırları içerisinde basılmak istenen Türkçe, Rumca, Farsça, Arapça, Bulgarca, Ermenice kitap ve broşürleri incelemek, yabancı devletlerden gelen kitapları gümrüklerde kontrol etmek ve bütün okulları teftiş etmek üzere 31 Aralık 1881 tarihinde kurulan heyettir. (Ünal, *Mecâlis*, 41)

⁴⁵ BOA, *Sicill-i Ahval Defteri*, DH. SAİD 72/107-108.

⁴⁶ Mahrec mevleviyeti statüsündeki şehirler başlangıçta Galata, Halep, İzmir, Kudüs, Selanik, Tırhala Yenişehri'di. Daha sonra bunlara Eyüp, Girit, Sofya, Trabzon ve Üsküdar eklendi. (Fahri Unan, "Mevleviyet", *DİA*, 29: 467.)

⁴⁷ "Osmanlı ilmiye teşkilatında yüksek dereceli kadılıklar için kullanılan bir terim." (Unan, "Mevleviyet", 29: 467.)

⁴⁸ BOA, *Sicill-i Ahval*, DH. SAİD 72/107-108.

⁴⁹ Unan, "Mevleviyet", 29: 467.

⁵⁰ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, II: 110.

⁵¹ Burada ve bağlacının bulunması cümle mantığıyla çelişki arz etmektedir. Doğrusu "veya" olmalıdır.

remeyn pâyesini alırdı.”⁵² Süleyman Sırrı Efendinin Haremeyn Mevleviyeti pâyesine de nâil olduğunu göz önünde bulundurursak bu durumda onun, sadece Bilâd-ı Hamse Mevleviyeti pâyesini almakla yetinmiş ve bilfiil kadı-lık yapmamış olduğunu söyleyebiliriz.

Bu mevleviyet, “rütbe-i sâniye (ikinci rütbe) sınıf mütemayizi olup askerlik mesleğinde teşrifat bakımından miralayın (albay) karşılığı” idi.⁵³

5.2.5. Meclis-i Kebîr-i Maârif Âzâlığı

23 Cemâziyelahir 1323 (25 Temmuz 1905) tarihinde, Süleyman Sırrı Efendi'nin, Meclis-i Maârif azâlığına tayin edildiği gazetelerde ilan edilmiştir.⁵⁴

İlginçtir ki, Süleyman Sırrı Efendi, 1316/1898 yılında basılan *Teshîlü'l-lehce ve's-sarf* isimli eserin kapağında bu unvan ile takdim edilmektedir. Buradan, onun bu yıllarda söz konusu görevi ifa ettiği sonucuna varmamız kaçınılmazdır. Şu halde Süleyman Efendinin bu göreve iki kere getirildiği, birincisinin eserin basıldığı döneme, ikincisinin de resmi gazetede ilan edilen tarihe tekâbül ettiği sonucuna varmaktayız.

5.2.6. Kütüb-i Dîniye ve Şer'iyeye Tetkik Heyeti Riyaseti

11 Ramazan 1320 (12 Aralık 1903) Cuma günü, Maârif Nezâreti'nin tavsiyesi ve padişah emri ile Kütüb-i Dîniye ve Şer'iyeye Tetkik Heyeti başkanlığına atanmıştır.⁵⁵ Söz konusu heyet 1903 yılında kurulmuş olup bir başkan, bir mümeyyiz ve dört üyeden oluşmaktaydı. Süleyman Sırrı Efendi bu komisyonun ilk başkanı idi. Bu görevini 1905 yılının sonlarına kadar yürütmüştür. Heyetin mümeyyizi Ali Efendi, üyeleri ise Abdülkadir Nuri Efendi, Hacı Kamil Efendi ve Mehmed Esad Efendi idi.⁵⁶

Süleyman Sırrı Efendi bu görevi ifa ettiği dönemde 11 Ramazan 1324 (29 Ekim 1905) tarihinde, evi eşyalarıyla birlikte yanmıştır. Mali açıdan zor günler geçiren üstad, Maarif Nezareti bünyesinde kurulan Teshîlât Sandığı'ndan on beş bin kuruş borç almıştır.⁵⁷

⁵² Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, (Ankara: y.y., 1988), 100.

⁵³ Ertan, “Osmanlı Devleti'nde İlmiye Sınıfının Rütbe ve Payeleri”, 108.

⁵⁴ BOA, *MEMKT*, 872.

⁵⁵ BOA, *Sicill-i Ahval*, DH. SAİD 72/107-108.

⁵⁶ Ünal, *Mecâlis*, 41.

⁵⁷ BOA, *İ.MF*, 12; BOA, *BEO*, 2821.

5.2.7. Haremeyn Kadılığı

12 Ramazan 1321 (2 Aralık 1903) Çarşamba günü, Haremeyn-i Muhteremeyn Mevleviyeti pâyesine uhdesine tevcih olunmuştur.⁵⁸ Haremeyn (Mekke ve Medîne) Mevleviyeti, İstanbul Mevleviyeti'nden sonraki en yüksek derecedeki kadılık unvânı idi.⁵⁹ “Bu rütbe, rütbe-i ûlâ (birinci rütbe) sınıf-ı sâniisi (ikinci sınıf) olup askerlik mesleğinde karşılığı mirlivâlık (paşa - general)” idi.⁶⁰

Uzunçarşılı'nın verdiği bilgiye göre bu pâyeyi hak edenler ister gidip bizzat kadılık yapar, isterse de pâyesini almakla yetinirlerdi.⁶¹ Süleyman Sırrı Efendinin bizzat kadılık yapıp yapmadığını tespit edemedik.

Kelam ilmine dair kaleme aldığı *Miftâhu'l-Akâid* isimli eserin Haremeyn Mevleviyeti pâyesine nâil olduğu 1321/1903 yılında basıldığını görmekteyiz.

5.2.8. Meclis-i Maârif Âzâlığı

2 Rebiulevvel 1325 (15 Nisan 1907) Pazartesi günü, aldığı maaş değışmeksizin Meclis-i Maârif (Millî Eğitim Bakanlığı) âzâlığına nakledilmiştir. 10 Receb 1326/8 Ağustos 1908 tarihinde yapılan Maârif tensikâtında (düzenlemesinde) âzâlıktan kadro dışı kalmıştır.⁶²

5.2.9. Darulmuallimîn Müdürlüğü

1 Şaban 1326 (29 Ağustos 1908) cumartesi günü Darulmuallimîn Müdürlüğü'ne atanmıştır.⁶³

6. ALDIğI MADALYA VE NİŞAN

22 Muharrem 1313 (15 Temmuz 1895) pazartesi günü, telif ettiği *Kifâyetü'l-müntehî*, *Hulâsatü'l-efkâr* ve *Esbâbu'l-felâh* eserlerinden ve görevlerindeki üstün gayret ve başarılarından ötürü Maârif Nâzırı Zühdü'nün

⁵⁸ BOA, *Sicill-i Ahval*, DH. SAİD 72/107-108.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 99; Ertan, “Osmanlı Devleti'nde İlmiye Sınıfının Rütbe ve Payeleri”, 109.

⁶⁰ Ertan, “Osmanlı Devleti'nde İlmiye Sınıfının Rütbe ve Payeleri”, 108.

⁶¹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 100.

⁶² BOA, *Sicill-i Ahval*, DH. SAİD 72/107-108.

⁶³ BOA, *ME.MKT.*, 1074.

tavsiyesi üzerine gümüş liyakat madalyası⁶⁴ ve dördüncü rütbeden Mecîdi nişanı⁶⁵ ile taltîf edilmiştir.⁶⁶

Süleyman Sırrı Efendi bu dönemde eser telifine vakit ayıramayacak kadar yoğun idari ve tedris faaliyetleri içerisinde idi.⁶⁷ Bu yoğun çabaları ve üstün hizmetleri sebebiyle bu dönemde ilmî rütbesi hareket-i hârice⁶⁸ terfi etmiş, 1310/1894 yılında Maârif Nezâreti Encümen-i Teftiş ve Muâyene âzâlığına nakledilmiş, 1313/1895 ve 1314/1898 yılında memuriyetlerine ilave olarak Mekteb-i Hukûk-i Şâhâne kitâbü'n-nikâh muallimliğine tayin edilmiştir. Bu hummalı çalışmalar sebebiyledir ki söz konusu madalya ve nişana layık görülmüştür.

7. VEFÂTI

Osmanlı Devleti'nin son dönemi hadis müelliflerinden ve devlet adamlarından biri olan, hayatını eğitim-öğretim ve devlet hizmetleriyle dopdolu geçiren, birçok eser telif edip sayısız başarıya ve taltife mazhar olan Ermenekli Hafız Hacı Süleyman Sırrı Efendi, 28 Ağustos 1931 yılında vefât etmiş, cenazesi Beyazıt'taki Yahnikapan Mahallesi'ndeki⁶⁹ evinden kaldırılarak Merkez Efendi Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedilmiştir.⁷⁰ Kabri, Merkez Efendi Camii avlusundan kabristana açılan kapıdan girdikten sonra sağ taraftan ikinci patikanın baş taraflarındadır. Aile kabristanında kendisi ile birlikte Eşi Nesime Hanım (ö. 20.08.1936), kızları Ayşe Saadet İnceler (ö. 18.07.1973) ve Fatma Vesile Gop (ö. 09.10.1964) ile H. Sadettin Geredel (ö. 18.07.1973)'in mezarları da bulunmaktadır.

⁶⁴ Liyakat Madalyası: 25 Ramazan 1308 (4 Mayıs 1891) tarihinde sadakat ve şecaat gösterenlerin bu iyi hareketlerini takdir ve emsalini teşvik maksadıyla çıkarılmıştır. Altın ve gümüş olmak üzere iki çeşitti. Madalya Osmanlı tebasından hangi sınıftan olursa olsun sadakat ve şecaat gösterenlere bazen padişah huzurunda doğrudan bazen de padişah tarafından aracı ile verilirdi. Madalya teberrüken saklanmak üzere varislere geçer, hatta bu vasıfları taşıyan evlatlardan takma ruhsatı isteyenlere takma hakkı verildiği de olurdu. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II: 367-368).

⁶⁵ Mecîdi Nişanı: 18 Eylül 1852 tarihinde Sultan Abdülmecid'e nisbetle hazırlanan nişanlardır. Halk arasında mecidiye nişanı olarak da bilinir. Beş dereceden oluşmaktaydı. Kayd-ı hayat şartıyla verilirdi. Bu nişan iyi hizmetlerde bulunanlara verilirdi. Fakat bu nişan askerlerin sulh zamanında, ilmiye ve mülkiye mensuplarının da yirmi sene devlet hizmetinde bulunmaları şarttı. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II: 428).

⁶⁶ Osmanlı'da en çok rastlanılan nişan türlerinden biri, Sultan Abdülmecid adına düzenlenmiş olan Mecidiye Nişanıdır. H.1268'de (1851-1852) senesinde beş dereceli olarak tesis edilmiştir. (Eralp, 2002: 684)

⁶⁷ BOA, *Sicill-i Ahval Defteri*, DH. SAİD 72/107-108.

⁶⁸ Süleyman Sırrı, *Hulâsa*, 116.

⁶⁹ Hareket-i hâric, Kanûni Sultan Süleyman zamanında Süleymâniye Medresesi'nin binasından sonra on ikiye çıkarılan tarik-i tedris (okutma yolu) silsilesinin ikinci mertebesindeki müderrislere verilen unvandır. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I: 740)

⁷⁰ Şu anda Yahnikapan Sokak'ın bulunduğu muhit olmalıdır.

⁷¹ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ağustos 1931, "Tedfin", 4.

8. ÇOCUKLARI

Hacı Süleyman Sırrı Efendinin, eşi Nesime Hanım (20.08.1936)'dan üç çocuğu olmuştur. En büyükleri Fatma Vesile Gop, ortancaları Tevfik Sırrı Gür, küçük çocuğu ise Ayşe Saadet İnceler'dir.⁷¹ İki kızı hakkında yeterli araştırma yapma imkânı bulamadık. Aile kabristanındaki mezar taşlarının üzerindeki yazıya göre Fatma Vesile Gop 1890 yılında doğmuş, 9 Ekim 1964 tarihinde vefat etmiştir. Ayşe Saadet İnceler ise 1901 yılında doğmuş, 17 Ağustos 1984 tarihinde vefat etmiştir. Oğlu Tevfik Sırrı Gür'ün hayatı hakkında daha geniş bilgi vermeye çalışacağız.

Tevfik Sırrı Gür, 1892 yılında İstanbul'da doğmuştur. Soğuk Çeşme Askeri Rüştiyesi'nde ve İstanbul İdadisi'nde, daha sonra da Mülkiye Mektebi'nde okumuştur. İlk devlet hizmetine, 12 Ocak 1912 tarihinde İstanbul maiyet memurluğu ve Kabataş Sultanisi tarih öğretmenliği vekilliği ile başlamıştır. Birçok kaymakamlık ve valilik görevlerinde bulunmuştur.

Tevfik Sırrı Gür, Arapça, Farsça ve Almanca bilmekteydi. Fazıla ve Melike isminde iki kızı vardı. 28 Şubat 1959 tarihinde kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Cenazesi, 2 Mart 1959 tarihinde Hacı Bayram Camii'nde kılınan öğle namazını müteakip Cebeci'deki Asri Mezarlığa defnedilmiştir.⁷²

SONUÇ

Makalemizde Osmanlı son döneminde önemli hadis eserlerinden Meşâriku'l-envâr'a şerh yazmış bir ilim adamı olan Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatını ele aldık. Son derece gayretli ve velûd bir ilim adamı olduğunu görmüş olduk. İlk eğitimini memleketi olan Ermenek'te tamamlamış, bununla yetinmeyip ilmi birikimini artırmak için İstanbul'a gitmiştir. Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi, Ermenekli Mehmed Aynî Efendi başta olmak üzere birçok ilim adamından dersler almış, bu dersleri başarıyla tamamlayarak icâzetler elde etmiştir. Son derece velûd bir âlim olan Süleyman Sırrı Efendi, hadis, tefsir, fıkıh, Arap dili, kelam, mantık ve siyer alanlarında telif veya tercüme olmak üzere on yedi tane eser telif etmiştir. Bu yoğun telif çalışmalarının yanında özel okullarda ve devlet okullarında çeşitli dersler vererek, idarî ve adlî görevlerde bulunarak, Maârif Nezâreti başta olmak üzere birçok heyette âzâlık yaparak devletine hizmet etmiştir.

⁷¹ Aslan, Dursun, *Tevfik Sırrı Gür*, 11.

⁷² Aslan, Dursun, *Tevfik Sırrı Gür*, 13-39.

Bu özverili gayretlerinden ötürü de gümüş liyakat madalyası ve dördüncü rütbeden Mecîdî Nişânı ile ödüllendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, (thk. Şuayb Arnaût, Âdil Mürşid v.dğr.), Müessesetü'r-Risâle, y.y., 2001.
- Aksu, Cemal. "Hanîf'in Manzum Kırk Hadis Tercümesi Şerhi". *İlmî Araştırmalar*, 2004, 17: 17-34.
- Albayrak, Fatma-Serin, Nilüfer. "Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme'de Kadın Algısı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015, 8/37: 16-37.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. İstanbul 1996, IV.
- Aslan, Dursun. *Tevfik Sırrı Gür ve İçel valiliği*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2001.
- Ateş, İbrahim. "Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları". *Vakıflar Dergisi*, 1982, 14: 29-92.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *BEO*, 510.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *BEO*, 2821.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *İ.MF*, 12;
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *İ.TAL.*, 305.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *MF.MKT.*, 1074.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *MF.MKT.*, 872.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Sicill-i Ahvâl Defteri*, DH.SAİD 72/107-108.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dâru Tavkî'n-Necât, y.y., ts. *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ağustos 1931, "Tedfin", 4.
- Çalışkan, Adem. "Yunus Emre Divanı'nda Hz. Peygamber'in Hadis-i Şerifleri". *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1992, 28/3: 119-125.
- Çelik, Şenol. "İçel". *DİA*, 21: 450.
- Çiftçioglu, İsmail. "Ermenek'te Emir Musa Bey Medresesi (Tol Medrese) ve Vakfı-yesi". *İlmî Araştırmalar*, 2001, 12: 73-82.
- Çimen, Feyzi. "Dîvânü Lügâti't-Türk Üzerine İlk Dizin: Dîvân Anahtarı ve Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın İlmî Kişiliği". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1: 136-151.
- Ertan, Veli. "Osmanlı Devleti'nde İlmiye Sınıfının Rütbe ve Payeleri". *Diyanet İlmî Dergi*, 1990, 26/4: 105-111.
- Gülensoy, Tuncer. "Atebetü'l-Hakâyık". *DİA*, 4: 51.
- İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi (İMŞSA). *Sicill-i Ahvâl Dosyası*, no: 3428
- İpşirli, Mehmet. "Huzur Dersleri". *DİA*, 18: 441.

- Kaçalin, Mustafa S.. "Dîvânü Lugâti't-Türk". *DİA*, 9: 446-449.
- Kara, İsmail-Birinci, Ali. *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri*. İstanbul: 2005.
- Karacabey, Salih. "Osmanlı Medreselerinin Son Dönemi'nde Hadis Öğretimi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, 8/8: 149-170
- Keçeci Kurt, Songül. "Osmanlı Devleti'nde Türklerin Açtığı Özel Mektepler". *MKÜSBED*, 2012, 9/19: 105-123.
- Koyuncu, Nuran. "Hukuk Mektebinin Doğuşu". *GÜHFD*, 2012, 16/3: 163-183.
- Mahmud Cevat. *Maârif-i Umûmiye Nezareti Târihçe-i Teşkilât ve İcrââtı -XIX. Asır Osmanlı Maârif Târihi-*. haz. Taceddin Kayaoğlu, Ankara 2001.
- Özel, Mustafa. "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I". *DEÜİFD*, 2002, 15: 61-96.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (İstanbul: 1971), I-III.
- Palabıyık, Abdülkadir. Mevlana ve Hadis Şerhi: Mesnevî'nin I. Cildinde Başlık Olarak Yer Alan Hadisler Bağlamında Bir Değerlendirme. *DEÜİFD*, 24: 3-23 (2006)
- Süleyman Sırrı. *el-İcâze*. Milli Kütüphane, nr: 7048.
- Süleyman Sırrı. *Hulâsatü'l-muhtâreyn*. (ts., y.y., 1324).
- Süleyman Sırrı. *İcâzetname*. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr: 2715;
- Süleyman Sırrı. *Kifâyetü'l-müntehâ şerhu Kifâyeti'l-mübtedâ*. (İstanbul: 1312).
- Süleyman Sırrı. *Kitâbü'l-Hac*. (İstanbul: 1329).
- Süleyman Sırrı. *Kitâbü's-Savm*. (İstanbul: 1329).
- Süleyman Sırrı. *Kitâbü't-Tahâre*. (İstanbul: 1329).
- Süleyman Sırrı. *Kitâbü'z-Zekât*. (İstanbul: 1329).
- Süleyman Sırrı. *Medhal-i fikh*. (İstanbul: 1340).
- Süleyman Sırrı. *Vesiletü'l-felâh*. (İstanbul: 1328).
- Şişman, Adnan. "Galatasaray Mekteb-i Sultanisi". *DİA*, 8: 323.
- Türcan, Zişan. "Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi". *HÜİFD*, 2009, cilt: 8, sayı: 16/2: 101-133.
- Türcan, Zişan. Anadolu'da Hadis Şerhçiliği. *Uluslararası Katılımlı Sempozyum: Anadolu'da Hadis Geleneği ve Daru'l-Hadisler*. 2011, s. 339-351.
- Türcan, Zişan. *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.
- Unan, Fahri. "Mevleviyet". *DİA*, 29: 467-468.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: 1988.
- Ünal, Uğur. *Meclis-i Kebîr-i Maârif*. Ankara: 2008.
- Yörük, Ali Adem. *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*. Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi, 2008.